

“TAAL VERKLAART NIETS”

Interview met dichter Menno Wigman

Kees van der Zwan

De nieuwe reeks ‘Gedicht voor Onze Taal’ wordt geopend door Menno Wigman. Hij schreef een gedicht over de beroemde negentiende-eeuwse vondeling Kaspar Hauser, die volkomen geïsoleerd en dus taalloos opgroeide. Een gesprek over de ontoereikendheid van taal, en over hoe die te vatten is in afgewogen dichtregels.

Toen Menno Wigman besloot in te gaan op het verzoek om een gedicht voor *Onze Taal* te schrijven, stond één ding voor hem vast: het zou over Kaspar Hauser gaan. Wigman: “Hij fascineert me al sinds mijn zeventiende. Ik las toen een gedicht van de Oostenrijker Georg Trakl: ‘Kaspar Hauser Lied’. Wie Kaspar Hauser was, wist ik niet, maar ik vond de klank van zijn naam meteen al prachtig, en ben me in hem gaan verdiepen. Zijn leven en alles eromheen is nog steeds met mysterie omweven.”

Water en brood

Kaspar Hauser werd in 1828 plotseling aangetroffen op een plein in Neurenberg. Hij was een jaar of zeventien, zag er verwilderd uit en kon behalve zijn eigen naam niets anders zeggen dan ‘Ik wil een ruiter worden zoals mijn vader was’ – en dat dan nog alleen heel gebrekkig. Toen hij een beetje leerde spreken, werd geleidelijk duidelijk dat hij al die tijd opgesloten had gezeten in een donkere kelder. Hij was grootgebracht door iemand die hij “de man met wie ik altijd was” noemde, en die hem niet meer gaf dan water en brood.

Wigman: “Het is natuurlijk een gruwelijk verhaal. Die man heeft Hauser in die kelder af en toe omhooggetrokken, en met zijn knieën in z’n knieholten geduwd om hem te leren lopen, want al die jaren zat hij

met zijn benen gespreid op de grond. Soms smaakte het water dat hij kreeg wat bitter; hij viel dan in een diepe slaap, waarna zijn haar en zijn nagels geknipt waren. Waarschijnlijk had iemand wat laudanum of opium in z’n water gedaan.”

Al snel gingen allerlei invloedrijke mensen zich ontfemen over Hauser en zijn verdere opvoeding. Hij is zo ongeveer de beroemdste vondeling van de negentiende eeuw.

Kaspar lief

Dat is allemaal intrigerend genoeg, maar het is nog niet alles. Het gerucht ging dat Hauser een kind was van de groothertog van Baden, en dat hij direct na zijn geboorte moest verdwijnen zodat een andere tak van de familie aan de macht kon komen. Waar of niet, de manier waarop hij zijn einde vond, wijst erop dat er haast wel iets móét zijn geweest. Er werden twee moordaanslagen op hem gepleegd. De eerste vond al plaats een jaar nadat hij was opgedoken, de tweede in 1833. Hauser werd neergestoken in een park, en overleed een dag later.

“Wat zo ten hemel schreiend is, is dat Hauser zo’n ontzettend onschuldig iemand was”, vindt Wigman. “Hij heeft nooit echt goed leren spreken, en zei voortdurend dingen als ‘Kaspar lief, Kaspar lief, niemand slecht doen.’ Zijn moordenaar heeft hij meteen vergeven. Hij heeft maar één keer afgegeven op de man die hem al die jaren had vastgehouden; dat was toen hij ’s nachts voor het eerst de sterrenhemel zag en zich afvroeg waarom hij dat niet eerder had mogen zien.”

Waarom liet Wigman een gedicht over taal nu juist gaan over iemand die bijna verstoken is van taal? “Kaspar Hauser spreekt me aan omdat hij een prachtig voorbeeld is van de ontoereikendheid van taal. Ook op taalgebied was hij natuurlijk een onbeschreven blad, en uit alle macht is geprobeerd om hem Duits te leren spreken en schrijven, maar dat is niet goed gelukt. Hij kon er zijn gedachten niet mee uitdrukken, en er de enorme angsten die hij had niet mee beheersen of temmen. Taal is onbetrouwbaar. De sleutelzin van mijn gedicht gaat over het Duits, maar in feite natuurlijk over alle taal: ‘Maar het verklaarde niets.’”

Stratenmaker

Menno Wigman (1966) geldt als een van de belangrijkste jonge dichters van dit moment. Zijn collega Ingmar Heytze vindt hem zelfs “de beste dichter van onze generatie”. Hij wordt vooral geprezen om zijn

Menno Wigman werd in 1966 geboren in Beverwijk en groeide op in Santpoort. Sinds zijn zestiende publiceert hij dichtbundels in eigen beheer. Zijn officiële poëziedebuut was in 1997: *'s Zomers stinken alle steden* (uitgegeven door Bert Bakker), dat een tweede druk beleefde. Ook zijn tweede bundel, *Zwart als kaviaar* (2001), kreeg een herdruk, en werd in 2002 bekroond met de Jan Campert-prijs. Wigman is behalve dichter ook vertaler (van onder anderen Charles Baudelaire, Thomas Bernhard en Rainer Maria Rilke) en bloemlezer (onder meer *Wat blijft. De mooiste gedichten van de eeuw*). Als drummer speelde hij in diverse punkbands, zoals Human Alert.

Foto: Roeland Frosen

Menno Wigman: "Een goed ritme maakt taal veel dwingender."

ritme en zijn muzikaliteit, en ook meer in het algemeen om zijn techniek. Criticus Ilja Leonard Pfeijffer bijvoorbeeld noemde hem "een vakman, zoals er weinig rondlopen vandaag de dag". Zelf vergelijkt Wigman zich het liefst met een stratenmaker. "Dat klinkt allesbehalve romantisch, maar mijn werk komt soms gewoon neer op invullen. Ik kies altijd een heel strakke vorm, in het geval van het Hauser-gedicht eerst een regel met drie jamben [een jambe is een onbeklemtoonde lettergreep gevolgd door een beklemtoonde – KvdZ], dan een met zes, dan weer drie, enzovoort. Dat 'invullen' gaat meestal niet zomaar. De afgelopen vijf jaar heb ik maar twee gedichten geschreven die in één avond en nacht klaar waren. Voor de rest was het altijd een kwestie van geduldig zoeken, schrappen en schaven, en dat gold ook voor dit gedicht over Hauser."

"Een bijkomend probleem was dat er meer dichters zijn geweest die over Hauser geschreven hebben: behalve Georg Trakl ook Hans Arp en Paul Verlaine, en in Nederland J.J. Slauerhoff. Trakl en vooral Arp dichtten behoorlijk experimenteel over Hauser; op die manier hebben zij de consequentie van de ontoereikendheid van taal veel meer in hun gedichten doorgevoerd dan ik zou kunnen doen. Want ik schrijf nu eenmaal traditionele gedichten. Dat heeft me in dit geval behoorlijk aan het twijfelen gebracht."

Waarom heb je voor dit gedicht juist deze vorm gekozen: drieregelige strofen, met afwisselend die korte en langere regels?

"Het is een nieuwe vorm, voor mij. Ik vind het typografisch gezien erg mooi. Door die afwisseling van korte en lange regels is er flink wat lucht. Ik hou ook erg van veel wendingen in een gedicht, en daar dragen die korte regels natuurlijk aan bij. De zin loopt vaak door aan het einde van de regel, waardoor er kleine pauzes ontstaan die voor nadruk zorgen, maar ook voor variatie."

Onbedorven

Vroeger begonnen gedichten vaak met een zogeheten Natureingang: een natuurafereel dat meteen de gemoedstoestand van de dichter sym-

GEDICHT VOOR ONZE TAAL

Voortaan is er in *Onze Taal* een vaste plaats ingeruimd voor gedichten – al is het beter om te zeggen dat er in het blad voortaan wéér een vaste plaats is ingeruimd voor gedichten. Want ook een jaar of tien geleden publiceerden we al maandelijks speciaal voor *Onze Taal* geschreven poëzie van gerenommeerde Nederlandse dichters: poëzie over opvallend taalgebruik, over vergeten woorden, over dialect, over rare grammaticale kwesties, over spreekwoorden – kortom over alle uithoeken van de taal. Die oude gewoonte wordt nu dus in ere hersteld. De nieuwe reeks wordt geopend door Menno Wigman.

KASPAR HAUSER

Hier geen Natureingang.
Geen beek van zilver, gouden zonlicht, zeikgedicht.
Hij gaf niet om de zon.

Maar hoorde hij een klank, zag hij een vlam, dan greep
hij witheet met zijn hand.
Soms stond hij heilig met een schilderij te praten

of plantte hij bezorgd
een snijbloem in de aarde. Een kind van zeventien
met kelders in zijn ogen.

Afkomst verduisterd. Mensen die hem willen doden.
Zijn onbemande mond
die hulpeloos herhaalt wat hem was ingesproken:

'Ik wil een ruiter worden.'
Meer wist hij niet. En wij, wij leerden Kaspar kijken,
wilden zijn hoofd met Duits

verrijken, steenhard Duits dat al zijn schrik verdreef.
Maar het verklaarde niets.
En bastaardprins of niet, gelukkig werd hij nooit.

En nu is Kaspar dood.
En wij, wij leefden hem, beschreven hem in gloedvol
Duits dat niets doorzag.

– Breek alle pennen stuk. Tuig elke letter af.
Er is geen taal die troost,
geen woord dat bloost bij Kaspar en zijn hondedood.

Menno Wigman

boliseerde. Jij begint met een Natureingang door te melden dat je níét met een Natureingang begint.

"Dat is behalve paradoxaal ook een ironische knipoog naar het behoorlijk clichématige van zo'n Natureingang, die vooral voorkwam in de Romantiek, de tijd van Kaspar Hauser. Het slaat hier natuurlijk ook in de eerste plaats op Kaspar Hauser, die op een volkomen onnatuurlijke manier ingang tot de wereld vond." **Opvallend is ook dat "zeikgedicht", in de volgende regel.**

"De woorden die eraan voorafgaan, 'beek van zilver', 'gouden zonlicht', zijn behoorlijk verwisselbaar. Dat 'zeikgedicht' is een manier om mijn kont tegen de krib te gooien: ik wil ermee aangeven dat ik weinig op heb met dat weeïge gedoe van die natuurlyriek." ▶

Kaspar Hauser: kind van zeventien, opgegroeid zonder taal.

Overgeschilderde kopergravure, in Markgrafenmuseum Ansbach.

Foto: W. Krafft, Stuttgart

Waarom laat je Kaspar Hauser “heilig” met een schilderij praten?

“Dat heeft te maken met die onbedorvenheid waarover ik het al had. Hauser was een kind van zeventien, en de manier waarop hij praatte is als van de eerste dag. Hij was gefascineerd door het horen van klanken, en daar probeerde hij met zijn handen naar te grijpen. Hetzelfde had hij met vlammen. Heel veel dingen waren voor hem beziel, zelfs het weer. Hij zei eens dat de winter het wel koud zou moeten hebben. En als hij standbeelden zag, dan vroeg hij zich af waarom die beelden zich niet wasten, want ze zagen er zo smerig uit. Wat hij heel vreemd

vond, was dat er afgesneden bloemen in vazen stonden. Het is een keer gebeurd dat hij met die bloemen naar buiten liep en ze weer in de grond plantte. Of hij werkelijk ooit met een schilderij heeft staan praten, weet ik niet. Wel is bekend dat hij met zijn brood sprak, maar ik vond een schilderij hier beter – vanwege de klank, maar ook omdat een schilderij, en zeker een portret, een vorm van gestold leven is, net als een boeket bloemen.”

Worsteling

Dichten is, zei je, een kwestie van lang zoeken naar het juiste woord. Welk woord heeft je de meeste moeite gekost?

“Het woord ‘onbemande’, in de tweede regel van de vierde strofe, liet wel even op zich wachten.” Wigman staat op, loopt naar z’n computer en toont een flink tekstbestand, dat de stille getuige is van het ontstaan van het gedicht. Aan dat “onbemande” is zichtbaar een flinke worsteling voorafgegaan.

“Ik had al betrekkelijk snel iets als ‘Zijn mond / die hulpeloos herhaalt wat hem was ingesproken’. Er moest alleen nog wat over die mond gezegd worden. Ik zocht het eerst in zelfstandige naamwoorden, bijvoorbeeld ‘De goedheid van zijn mond’, of ‘De schemer van zijn mond’, of ‘De onmacht van zijn mond’, maar dan ontstond er een verwijzingsprobleem. Het was dan niet duidelijk waar dat ‘die’ in de volgende regel op slaat. Het moest dus iets met een bijvoeglijk naamwoord worden. Ik overwoog onder meer ‘Zijn onbeschreven mond’, ‘Zijn onbesmette mond’ en ‘Zijn onbevolkte mond’, totdat de oplossing kwam: ‘Zijn onbemande mond’. Dat heeft de juiste klank, het juiste ritme en precies de juiste betekenis.”

“Duits’, in de zesde strofe, had ook een adjectief nodig. Van meet af aan dacht ik aan het Duitse *steinhart*, dat exact het soort ongevoeligheid aangeeft dat bijvoorbeeld ook zit in ‘wij leefden hem’, in de volgende strofe. Eerst dacht ik nog dat *steinhard* een fraaie maar niet bestaande vernederlandsing was, tot ik in Van Dale zag dat het gewoon een Nederlands woord is, dat ook helemaal niet uit het Duits komt.”

Ook dit gedicht zit ritmisch heel goed in elkaar: onbeklemtoonde en beklemtoonde lettergrepen wisselen elkaar heel regelmatig af zonder dat het vervelt – integendeel.

“Ik hecht veel waarde aan een strak metrum. Ik ben drummer, en trommel graag met mijn vingers, dat heeft er misschien mee te maken. Maar ik zorg er al-

tijd wél voor dat er een paar schoonheidsfoutjes in zitten, zodat het niet helemaal klopt, want ik vind het erg belangrijk dat het geen dreun wordt. Vandaar dat bijvoorbeeld de regel ‘Afkomst verduisterd. Mensen die hem willen doden’ een beetje afwijkt van de rest.”

“Een goed ritme heeft grote voordelen. Op een of andere manier maakt het taal veel dwingender. Flaubert schreef eens aan een vriend: ‘Is het jou ook niet opgevallen dat waarachtige zinnen ook altijd ritmisch kloppen?’ Hoe dat precies komt, weet ik niet, maar het is wel waar. Die meesterlijke brieven van Gerard Reve in *Nader tot U* en *Op weg naar het einde* zijn ritmisch ook onovertroffen: er staan ellenlange zinnen in, maar ze ‘lopen’ prachtig en komen allemaal op hun pootjes terecht.”

Verdoezeling

“Regels die ritmisch goed zijn, onthoud je vaak beter. Ik heb ontdekt dat veel gevleugelde Nederlandse dichtregels bestaan uit vijfvoetige jamben – neem bijvoorbeeld het bekende ‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid’. Een min of meer vast ritmisch patroon dwingt je ook tot het soort compactheid waar het in poëzie om gaat: het ‘verdicht’ je taal, in beide betekenissen van het woord. En met een vloeiend metrum loods je de lezer als het ware door het gedicht heen – al bestaat dan altijd het gevaar dat je er belangrijke woorden mee verdoezelt.”

Maar je kunt er ook bewust dingen mee verdoezelen die wat minder nadruk nodig hebben.

“Ja, misschien kan ritme ook al te opzichtige rijmen naar de achtergrond schuiven. Ik wil geen keurig rijmende gedichten schrijven. De gulden middenweg waarop ik ben uitgekomen is halfrijm, wat je ook assonantie zou kunnen noemen: de woorden lijken wel te rijmen, maar ze doen het niet echt. Het moet net niet rijmen, maar wel die suggestie wekken. Bijvoorbeeld in het gedicht over Hauser dat ‘praten’ in regel zes en dat ‘aarde’ even verderop; je hoort wel die *a*-klank, maar het ligt er niet te dik bovenop. Ook alliteraties moeten niet te nadrukkelijk aanwezig zijn. De *h*’s in ‘witheet met zijn hand’ heb ik bewust een beetje verstopt, net als de *m*’s in ‘zijn onbemande mond.’”

“Al die dingen: alliteratie, assonantie, metrum en dergelijke, zijn uiteindelijk bedoeld om de tekst een hechter eenheid te geven, waardoor die logischer overkomt. En waardoor die, om met Flaubert te spreken, waarachtiger wordt. Het gaat erom dat alles zo vanzelfsprekend mogelijk lijkt.”

Die afgewogen aandacht voor de vorm contrasteert in de slotstrofe wel met de woede die daaruit spreekt; wie erg kwaad is, vergeet juist meestal z’n woorden zorgvuldig te kiezen en te articuleren.

“Die woede is om zo te zeggen vooral inhoudelijk, ja – al draagt dat contrast er misschien juist toe bij dat dat bitse sterker naar voren komt. Ik hoop het, want ik wil graag dat mijn gedichten iets hards hebben, iets weerbarstigs. Ik heb een hekel aan het beeld dat poëzie maar wat zoetgevooisde rijmelarij is, vandaar ook dat ‘zeikgedicht’, aan het begin. Eigenlijk ben ik nog steeds een jongen van achttien; ik verzet me tegen gemeenplaatsen, wil niets klakkeloos aannemen. Het is voor mij ook een manier om me teweer te stellen tegen al te grote melancholie. Kaspar Hauser roept ook zo’n reactie op: woede over de mensen die hem zo’n hondenleven hebben bezorgd, maar ook over de taal, die uiteindelijk met lege handen staat.”